

Organism versus environment from the point of view of ecosemiotics in the short story *Stray Dog* by Sadegh Hedayat

Mohammad Hashemi*

Abstract

This article aims to study the work of Sadegh Hedayat by using the ecosemiotics of the short story "The Stray Dog". The short story of the stray dog is told from the point of view of a dog that is gradually separated from its mother, brother and owner, and then is so abused by all other humans that it finally suffers from exhaustion and boredom close to death. The question of the current article is that, based on the ecosemiotics based on Peirce's opinions, how the relationship between the dog and its environment becomes a sign. In this article, an attempt is made to show how the dog moves away from a safe, calm and stable environment and falls into an unsafe and dangerous environment with the formation of an interpretation during which the dog sits in the human position. A person who, after being separated from that safe and calm environment, inevitably gives in to isolation from society that he cannot match and therefore, always suffers from the society. Based on the results obtained by this research, with the process of ecological meaning making, the interaction of the dog with its environment in the story of the stray dog goes beyond a direct dyadic relationship and becomes a triadic relationship of signs, which is rooted in the semiotic tryadic intended by Peirce.

Keywords: Ecosemiotics, environment, Pierce, stray dog, Sadegh Hedayat.

* PhD in Philosophy of Art, Department of Philosophy of Art, Faculty of Law, Theology and Political Science, Science and Research Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran, Mh7poetica@gmail.com
Date received: 08/07/2022, Date of acceptance: 12/02/2023

Introduction

The subject of this article is the study of the short story "The Stray Dog" written by Sadegh Hedayat, using the perspective of ecosemiotics from Charles Sanders Peirce's point of view. The problem of this article is how the relationship between the organism and its environment is narrated in this story.

The questions of this research are as follows: First, what is the relationship between the organism and its environment in the story of the stray dog? And secondly: How can the relationship between organism and environment be analyzed in the story of the stray dog based on Peirce's evolutionary theory and synechism between mind and environment?

One of the most important articles in the background section of our research is the article "Literary Sign-Ecology: Theory and Method" (Shoairi, Seyedebrahimi, 2018). In this article, the authors have described ecology as the flow of life in a place, which is related to the existence and experience of living and to birth and dynamics. According to the writings of Shayiri and Seyedabrahimi, the sign-ecology emphasizes on the one hand the relationship between creatures and the place they live in, and on the other hand, the relationship between the elements of the place with each other. This is a rotational relationship in which the environment affects humans and humans affect the environment and then the elements of the environment affect each other. Therefore, we can talk about a transchain cycle that has both human and ecological characteristics. Also, the article "Semiotics of Decentralization and Isolation of the Subject in the story of the Stray Dog" (Fathi, 2013) has examined how the codes governing Pat's fate all imply his inevitable isolation.

Methodology

The purpose of this research is to provide an understanding of the semiotic relationship between the organism and its environment by using Peirce's method of ecological semiotics, which has been considered in an important Iranian literary work. The present article is a qualitative article that has investigated its topic in a descriptive and analytical way and based on library data.

Findings

Dog/human/organism in the story of the stray dog, in addition to being outside the organism, it seems that is also inside him. That is, there is no distinction between the

dog's mind and its external environment, and what is depicted in the story is not only the story of the organism's relationship with its external world, but also its relationship with its internal world, and basically these two are inseparable. The first person point of view of the story confirms that the mind of the organism and its habitat are in a continuous relationship, not an opposite relationship. It can be concluded that this isolation and separation of the organism from its external and internal habitat is not only related to this dog/human, but it is related to all similar organisms and in a holistic view, it is the problem of all human beings.

Discussion and conclusion

In the story of *The Stray Dog*, the dog has both its animal role and a human role, thus presenting a broad view of the organism that is not exclusive to the animal. This dog/human organism is in two situations when faced with its habitat. In the first situation, when he is in his childhood, with his mother and brother, in his owner's house and with his owner's family, he establishes a triadic relationship with his environment. A relationship that is semiotic from Peirce's point of view and in which there is a third thing like a meaning. This third thing, ofcourse, is caused by a kind of security, vitality and dynamism that basically reminds the organism of its ancestral land of Scotland. Where the meaning originally resided. In the second situation, Pot in Varamin is separated from the desirable triadic relationship of the past and enters into a direct, rough and accidental dyadic relationship with its environment. In this state, which is the state of maturity and adulthood, the organism constantly tries to project meaning onto an object to establish a triadic relationship with its environment, but none of these objects can return the lost third meaning to her relationship with its environment. So, this third meaning is removed from the reach of the dog/human/organism in different ways.

Bibliography

- Paktachi, Ahmed (2016), "Semiotic analysis of dual identity in an urban neighborhood and its function: a case study of Rostam Abad-Farmanieh neighborhood", *collection of articles of literary and artistic criticism (collection of articles of the 8th Semiotics Symposium)* , by Farhad Sassani, first edition, Tehran: Sokhan.[in persian].
- Sawadi, Adel; Nisi, Negin (2018), "Investigating action of an immaterial age in Sadegh Hedayat's *Three Drops of Blood and Stray Dog*", *Pajooheshaie Nazm va Nasre Farsi*, third year, number 8, pages 111-124.[in persian].

- Sharifi Valadani, Gholamhossein; Chaharmahali, Mohammad (2013), "Reflection of the Myth in Sadiq Hedayat's Stray Dog", *Nasepajoohe Ababe Farsi*, No. 36, pages 256-233.[in persian].
- Shairi, Hamidreza; Seyed Ebrahimi, Fatemeh (2018), "Literary sign-ecology: Theory and Method", *Literary Review*, No. 46, pages 69-89.
- [in persian].
- Sadeghi, Leila (1400), *Literary criticism with a cognitive approach*, first volume, first edition, Tehran: Logos Publishing.[in persian].
- Taheri, Qadratullah; Esmaili, Fatemeh (2012), "Reflection of the effects of loss of meaning in the works of Sadegh Hedayat", *Matnpajoohe Adabi*, No. 56, pages 106-85.[in persian].
- Fathi, Hossein (1990), "Semiology of Decentring and Isolation of the Subject in Hedāyat's "Stray Dog" ", *Adab Pajoohi*, No. 15, pp. 83-96.[in persian].
- Naibpour, Karam; Waragaian, Naghmeh (2013), "Comparative reading of Faithful Ruslan, Timbuktu and Stray Dog", *Pajooheshhaie Naghde Adabi va Sabkshenakhti*, No. 10, pages 161-178.[in persian].
- Hedayat, Sadegh (1976), *The Stray Dog*, in: *The Stray Dog (a collection of short stories)*, first edition, Tehran: Javidan Publications.[in persian].
- Hoshangi, Hossein; Paktachi, Ahmed (2015), "Reconstruction of the conventionals of Allameh Tabataba'i theory based upon Umwelt theory", *Hekmat va Phalsapheh*, 12th year, 1st issue, pages 49-66.[in persian].
- Barry, Peter (2002), *Beginning theory: An introduction to literary and cultural theory*, Second edition, Manchester University Press.
- Dane, T. Daniel (2006) *Invisible Wombs: Rethinking Paracelsus's Concept of Body and Matter*, *Ambix*, 53:2, pages 129-142.
- Feldman, Jerome A. (2006), *From Molecule to Metaphor: A Neural Theory of Language*, Massachusetts: Massachusetts Institute of Technology.
- Fuller, Margaret (1994), *Summer on the Lakes, During 1843*, Viking/Penguin.
- Hiraga, Masako (2005). *Metaphor and Iconicity: A Cognitive Approach to Analysing Texts*. Houndsmill, Basingstoke, and New York: Palgrave Macmillan, pages 5-21.
- Nöth.Winfried (2001). Ecossemiotics and the semiotics of Nature. in: *Sign System Studies*. Vol. 29.1, University of Tartu.
- Panzaru, Olga (2008), *Introduction to ecossemiotics*, Scientific Papers. Agronomy Series. University of Agricultural Sciences and Veterinary Medicine Iasi.
- Sebeok, T. A. (1986). *I Think I Am a Verb: More Contributions to the Doctrine of Signs*, New York: Plenum Press.
- Tabakowska, E. (1999). "Linguistic expression of perceptual relationships. Iconicity as a principle of text organization". In: *Form Miming Meaning (Iconicity in Language and Literature 1)*, eds.

ارگانیزم در برابر محیط زیست از دیدگاه نشانه‌شناسی بوم‌شناختی در داستان کوتاه سگ ولگرد اثر صادق هدایت^۱

محمد هاشمی*

چکیده

این مقاله قصد دارد با استفاده از نشانه‌شناسی بوم‌شناسانه داستان کوتاه سگ ولگرد، اثر صادق هدایت را مورد مطالعه قرار دهد. داستان کوتاه سگ ولگرد از دیدگاه سگی روایت می‌شود که به تدریج از مادر، برادر و صاحبش جدا می‌افتد و سپس از سوی همهی انسان‌های دیگر، آن قدر آزار می‌بیند که سرانجام به خستگی و ملالی نزدیک به مرگ دچار می‌شود. پرسش مقاله‌ی حاضر این است که بر اساس دیدگاه نشانه‌شناسی بوم‌شناختی مبتنی بر آرای پیرس، چگونه رابطه‌ی میان سگ و محیط زیستش، نشانه‌ای می‌شود. در این مقاله سعی بر آن است که نشان داده شود با شکل‌گیری تفسیری که طی آن، سگ در جایگاه انسانی می‌نشیند، چگونه سگ از محیطی امن و آرام و باثبات دور می‌شود و به محیطی ناامن و پرخطر می‌افتد. انسانی که پس از جدا شدن از آن محیط امن و آرام، ناگزیر به انزوا از جامعه‌ای تن می‌دهد که نمی‌تواند همرنگ آن شود و بنابراین، همواره از جامعه آسیب می‌بیند. براساس نتیجه‌ای که این تحقیق به دست می‌آورد، با فرایند معناسازی بوم‌شناختی، فعل و انفعال سگ با محیط زیستش در داستان سگ ولگرد از یک ارتباط بی‌واسطه‌ی دوتایی فراتر می‌رود و تبدیل به ارتباط سه‌گانه‌ی نشانه‌ای می‌شود که ریشه در مثلث نشانگی مورد نظر پیرس دارد.

کلیدواژه‌ها: نشانه‌شناسی بوم‌گرا، محیط زیست، پیرس، سگ ولگرد، صادق هدایت.

* دکترای تخصصی فلسفه هنر، دانشکده حقوق، الهیات و علوم سیاسی، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد

اسلامی، تهران، ایران، Mh7poetica@gmail.com

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۴/۱۷، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۱۱/۲۴

۱. مقدمه

نشانه‌شناسی محیط زیست از دل بینشی پدید آمده که نقد زیست محیطی در ادبیات بنیان گذارده است. نقد زیست محیطی به مطالعه‌ی رابطه‌ی میان ادبیات و محیط زیست می‌پردازد. ایده‌ی نخست این رویکرد از آثار ژوزف میکر Joseph Meeker (۱۹۷۲) گرفته شد و این اصطلاح را ویلیام روکرت William Rueckert در ۱۹۷۸ ابداع کرد. بنیان‌گذار این نوع نقد را چریل گلاتفلتی Cheryl Glotfelty در آمریکا دانسته‌اند که در دهه‌ی ۱۹۸۰ رواج یافت و به شکلی که تا به امروز همچنان به عنوان رشته‌ای نو و خلاق مطرح است، ادامه یافت. این رویکرد یکی از بیش‌های نوین در نقد ادبی است که به تعامل انسان با محیط زیست می‌پردازد. از دل این بینش، رویکردهای متفاوتی از جمله انسان‌شناسی محیط زیست ecological humanities، نشانه‌شناسی زیستی biosemiotics، نشانه‌شناسی محیط زیست ecosemiotics و بسیاری از دیگر گرایش‌ها بیرون آمده است. انسان‌شناسی محیط زیست بر روابط بین انسان و طبیعت و نیز به بررسی جمعیت‌های انسانی تحت تاثیر عوامل طبیعی می‌پردازد. این رویکرد، به فرهنگ به عنوان یک نظام تطابقی و تعاملی نگاه می‌کند که نوع رفتار جوامع انسانی (محیط فرهنگی) را با محیط زیست (بیولوژیک) شکل می‌دهد. بنابراین به لحاظ زیستی، محیط موجود زنده‌ای تلقی می‌شود که اعضای متفاوت و به یکدیگر مرتبطی دارد و تغییر در جزء موجب تغییر در کل آن خواهد شد. رویکرد دیگر، نشانه‌شناسی زیست محیطی است که رویکرد مقاله‌ی حاضر نیز هست. توماس سبئوک Thomas Sebeok مفهوم «اومولت» umwelt یا «جهان پیرامون» مورد تعریف ژاکوب اوکسکول Jakob von Uexköl را وارد نشانه‌شناسی کرد و به مطالعه‌ی «خود» در «محیط پیرامون» پرداخت و میان دو نوع «خود» تمایز قائل شد: الف. خود وابسته به زیست شیمی ب. خود اجتماعی یا نشانه‌ای که در این راستا، خود پیوندی میان دو فرایند طبیعی و فرهنگی تلقی می‌شود (سبئوک، ۱۹۸۶: xi). از سوی دیگر، مطالعات سبئوک به گسترش نشانه‌شناسی محیط زیست منجر شد، از جمله به بررسی پیدایش دلالت نشانه‌ای در طبیعت در ارتباط با پیدایش سلول‌های زنده (ارگانیسم) و رابطه‌ی میان اندام و محیط زیست و همچنین دلالت نشانه‌ای در کارکردهای داخلی نظام‌های عصبی.

مقاله‌ی حاضر قصد دارد پس از تشریح دیدگاه پیرس، از منظر وینفرید نوث (۲۰۰۱) در مورد نشانه‌شناسی محیط زیست، داستان کوتاه صادق هدایت را از همین منظر مورد بررسی قرار دهد و با طرح پرسش درباره‌ی نوع رابطه‌ی ارگانیسم و زیستگاه در داستان

سگ ولگرد به این پاسخ برسد که این رابطه در دوران کودکی ارگانیسم (اندام) از نوع سه تایی و در نتیجه نشانه‌شناختی است، اما در بزرگسالی به رابطه‌ای دوتایی و غیرنشانه‌شناختی تبدیل می‌شود. همچنین پرسش دیگری که دغدغه‌ی اصلی این مقاله است، چگونگی امکان تحلیل رابطه‌ی ارگانیسم و محیط زیست در داستان سگ ولگرد براساس نظریه‌ی تکاملی و تداوم‌گرایی پیرس میان ذهن و زیستگاه است، با این فرض که بر مبنای نظریه‌ی تکاملی - نشانه‌شناختی پیرس، انزوای میان ارگانیسم و زیستگاه تنها یک انزوای بیرونی نیست، بلکه درونی و ذهنی نیز هست. تنهایی و انزوایی بیرونی و درونی که از دیدگاهی کلان‌نگرتر نه تنها مساله‌ی ارگانیسم این داستان که مساله‌ی همه‌ی ارگانیسم‌ها از جمله انسان است که در رابطه‌ی میان اندام و محیط شکل می‌گیرد.

۲. پیشینه مطالعات

نقد زیست محیطی به ادبیات (که نشانه‌شناسی محیط زیست از دل آن پدید آمد) در قرن ۱۹ و براساس نوعی از رمانتیسم تعالی‌گرا در غرب آمریکا شکل گرفت که ارتباط با طبیعت، تاکید بر احساسات و شهود، تعالی وجود مادی به وجود معنوی و احترام به روح جمعی که از ارواح تک تک موجودات شکل گرفته، از اصول آن تلقی می‌شود. به باور آن‌ها، خداوند درون همه چیز و همه کس وجود دارد و بهشت همان الوهیتی است که درون موجودات به وجود می‌آید. نقد زیست محیطی تحت تأثیر ایده‌آلیسم آلمانی و همچنین آیین هندوئیسم با تمرکز بر آثار سه نویسنده‌ی آمریکایی به نام‌های رالف والدو امرسون Ralph Waldo Emerson (۱۸۰۳-۱۸۸۲)، مارگارت فولر Margaret Fuller (۱۸۱۰-۱۸۵۰) و هنری دیوید تورو (۱۸۱۷-۱۸۶۲) در نقد ادبی شکل گرفت، چراکه محوریت آثار هر سه این نویسندگان طبیعت، نیروی زندگی و خراب آبادی بود که دغدغه‌ی مشترک هر سه تلقی می‌شد با تفاوت‌هایی که در آثار هر یک وجود داشت (ر.ک. بری، ۲۰۰۲: ۱۶۲). براساس آثار امرسون نگرشی شکل گرفت که استقلال فرهنگی آن از الگوی اروپایی مشهود بود و خود امرسون مجموعه مقالاتی با عنوان طبیعت را به صورت ناشناس در سال ۱۸۳۶ منتشر کرد که شامل دیدگاه‌ها و جهان‌بینی او درباره‌ی جهان و طبیعت پیرامون و نسبت آن با ادبیات بود. کتاب تأثیرگذار دیگر، اثر فولر بود با عنوان *تابستان ۱۸۴۳ در کنار دریاچه* که شامل نوشته‌های او بود در مواجهه با چشم‌اندازهای آمریکا که برای مجلات و مطبوعات مختلفی نوشته شد و در نهایت به صورت کتابی واحد منتشر شد. به باور فولر،

هیچ گریزی از وزن بودن همیشگی موجودات نیست؛ تمامی دیگر شکل‌ها و حرکات‌ها می‌آیند و می‌روند، دوران‌ها طلوع می‌کنند و افول می‌کنند، حرکت هوا با نیروی تمام به شکل نسیم یا تندباد ظاهر می‌شود، اما درواقع این حرکت مدام و خستگی ناپذیر است. خفته یا بیدار، هیچ گریزی نیست و همچنان به انسان یورش می‌برد و فکر او را تسخیر می‌کند. و به این شکل است که غالباً احساس عظمت می‌کنم چیزی جاودانی، یا بی‌نهایت در وجود (فولر، ۱۸۴۳: ۷۱).

کتاب سوم، براساس اثر تعالی گرای فیلسوف آمریکایی، تورو با عنوان *والدن* در سال ۱۹۹۹ نوشته شد و مباحثی چون بیرون افتادن از سبک زندگی مدرن، در جستجوی نوسازی خود بودن و بازگشت به طبیعت در آن مطرح شده و تأثیر قابل توجهی بر خوانندگان گذاشت. البته نقد زیست محیطی در انگلستان تحت تأثیر مکتب رمانتیسم و نه نقد تعالی گرای آمریکا شکل گرفت و بنیانگذار آن جان باتن Jonathan Bate، نویسنده‌ی کتاب *زیست بوم‌شناختی رمانتیک: وردز ورث و سنت محیط* در ۱۹۹۱ است. وجود دو نحله‌ی متفاوت در نقد زیست محیطی باعث ایجاد شکل‌های متفاوتی از نقد ادبیات با تمرکز بر محیط زیست شده است، به شکلی که در بینش انگلیسی بیشتر هشدار نسبت به عملکرد دولت‌ها، موسسات و نیروهای استعماری دیده می‌شود، درحالی که در بینش آمریکایی به نقد آثار ادبی با تمرکز بر رابطه‌ی انسان با طبیعت پرداخته می‌شود، تا جایی که نقد وارد عرصه‌ی مطالعات نشانه‌شناسی شده و زیررشته‌ای با عنوان *نشانه‌شناسی زیست محیطی* به وجود می‌آید. در این رشته که از مواجهه‌ی انسان به عنوان موجودی فرهنگی با طبیعت به وجود می‌آید تا فهمی از رفتار انسان نسبت به محیط پیرامون فراهم آید، فهمی که خود منجر به دیدگاه نشانه‌شناختی می‌شود، برای حل مشکلات زیست محیطی تلاش می‌شود. در این دیدگاه، جنبه‌های نشانه‌ای انسان و طبیعت در همه چیز تأثیری غیرقابل انکار می‌گذارد و این خود در قالب بررسی‌های نشانه‌شناختی قرار می‌گیرد.

البته تمامی رویکردهای نشانه‌شناختی قادر به شناخت جنبه‌های نشانه‌ای در تعامل اندام و محیط نیستند، از جمله نگاه دو قطبی فردینان دوسوسور نمی‌تواند منجر به چشم انداز زیست محیطی شود، چراکه جهان پیرامون در بینش او جایگاهی ندارد، درحالی که نگاه پیرس که بر مبنای ذهن، محیط و دال (بازنمون) شکل می‌گیرد، بنیان مناسبی برای بررسی نشانه‌شناختی رابطه‌ی اندام (ارگانیزم) و محیط تلقی می‌شود. درواقع، اگر نشانه‌شناسی در دوره‌ی اول حیات خود تحت تأثیر آرای یاکوبسن و سوسور بود، در دوره‌ی دوم حیات

ارگانسیم در برابر محیط زیست از دیدگاه نشانه‌شناسی ... (محمد هاشمی) ۳۲۳

خود بیشتر متأثر از نگاه سه‌قطبی پیرس تلقی می‌شود که از پیام، فرستنده و گیرنده به سمت نشانه، نشانگی و تفسیر حرکت کرد. پیرس در کتابی که مجموعه‌ی مقالات اوست و در خلال سال‌های ۱۹۳۱ تا ۱۹۵۸ نوشته شده، رابطه‌ی میان مصداق/موضوع و اندام در محیط را به رابطه‌ای سه‌گانه تبدیل می‌کند و بر این باور است که نگاه نشانه‌شناختی تنها در این رابطه‌ی سه‌گانه می‌تواند تحقق پیدا کند.

بنا به نظر پیرس،

در فرایند معناسازی (نشانگی) و مثلث نشانه‌ای که از سوی محققان بسیاری به شکل‌های تقریبی مشابهی کشیده شده، «بازنمون» (نمود) صورتی تعریف شده است که نشانه به خود می‌گیرد یا به عبارتی لباس نشانه است. «تفسیر» که ذهن‌گوینده را وارد فرایند معناسازی می‌کند، معنایی است که از نشانه حاصل می‌شود و در نهایت «موضوع» چیزی است که نشانه به آن ارجاع می‌دهد. در نگاه سوسور، موضوع به عنوان امری بیرونی و قابل ارجاع جایی نداشت و دلالت‌های زبانی محصول بازی صوری در درون نظامی صوری بودند، بدون در نظر گرفتن گوینده، درحالی‌که در نگاه پیرس نشانه یک فرایند پویا است که مدام تکثیر می‌شود. به همین دلیل این نظام فکری مورد استفاده‌ی بسیاری از نشانه‌شناسان بعدی و به خصوص نشانه‌شناسی انگلوساکسونی (در مقابل نشانه‌شناسی مکتب فرانسه) قرار گرفت. (صادقی، ۱۴۰۰: ۲۳)

مطالعات بوم‌شناسانه پیوندی ناگسستی با مطالعات شناختی می‌تواند داشته باشد، چراکه امروزه عرصه‌ی گسترده‌ای را در حوزه‌ی نقد ادبی به خود اختصاص داده و از این رابطه‌ی سه‌گانه و هستی‌شناختی میان جهان، انسان و ذهن شکل گرفته است، به شکلی که در مطالعات معاصر، طبیعت یا جهان پیرامون و تأثیری که بر اندام و ذهن انسان می‌گذارد، بخشی ناگزیر و بنیادین محسوب می‌شود. به باور پیرس، رابطه‌ی دوگانه میان اندام و محیط یک رابطه‌ی غیرنشانه‌ای است که به صورت حقیقت محض ظهور پیدا می‌کند و وقتی نشانه‌ای می‌شود که به رابطه‌ای سه‌گانه تبدیل شود (پانزارو، ۲۰۰۸: ۴۱۹).

نشانه‌شناسی زیست محیطی به عبارتی، به توصیف طبیعت در بافت‌ها و موقعیت‌های متفاوت می‌پردازد و شامل ساختار طبیعت به همان شکلی است که ظاهر شده و طبقه‌بندی می‌شود. به عبارت دیگر، به این موضوع می‌پردازد که برای مردم چه معنایی ساخته می‌شود، چه چیزی در طبیعت وجود دارد (معناشناسی) و رابطه‌ی شخصی و اجتماعی میان سازه‌ها

در طبیعت (کاربردشناسی) چگونه ساخته می‌شود (پانزارو، ۲۰۰۸: ۴۱۹). نقش حافظه و رابطه‌ی میان حافظه و فرهنگ نیز در این میان از اهمیت خاصی برخوردار است. یکی از مهم‌ترین مقالات داخلی که باید در بخش پیشینه‌ی پژوهش ما بیاید، مقاله‌ی «نشانه‌بوم زیست ادبی: نظریه و روش» (شعیری، سیدابراهیمی، ۱۳۹۸: ۶۹-۸۹) است. نویسندگان در این مقاله بوم زیست را جاری بودن حیات در مکان، که با هستی و تجربه‌ی زیستن و با زایش و پویایی در ارتباط است، توصیف کرده‌اند. با چنین توصیفی مکان، مزولوژیک است، یعنی نه ایزوکتیو و نه سوپراکتیو است، بلکه رفت و برگشتی است و بنابراین مکانی است ترکیب شده از جبر، حضور، کشش، حادثه و رخداد، تعامل و مساعدت. به نوشته‌ی شعیری و سیدابراهیمی، نشانه‌بوم زیست از سویی بر رابطه‌ی بین موجودات و مکانی که در آن زیست می‌کنند و از سوی دیگر بر ارتباط بین عناصر مکان با یکدیگر تأکید می‌کند. این، رابطه‌ای چرخشی است که در آن بوم بر انسان و انسان بر بوم و سپس، عناصر بوم بر یکدیگر تأثیر می‌گذارند. بنابراین می‌توان از چرخه‌ای ترازنجیره‌ای سخن گفت که هم خصوصیت انسانی و هم خصوصیت بوم زیست را دارد. حال اگر بوم زیست داشته باشیم که شیوه‌ای از بازنمود بین انسان‌ها و درون جامعه و فرهنگ داشته باشد، به عبارت دیگر بر اساس کارکردهایی اجتماعی- فرهنگی تعریف شود، با نشانه‌بوم زیست مواجه می‌شویم. بر مبنای تعریف‌های ارائه شده در مقاله‌ی شعیری و سید ابراهیمی، ما نیز در مقاله‌ی خود، در رابطه‌ی میان ارگانیسم و محیط زیستش، به تعریف مشابهی می‌رسیم. با این تفاوت که بر مبنای دیدگاه پیرس، مکان (زیستگاه) را دارای ذهنی می‌دانیم که مشابه ذهن ارگانیسمی است که درون این زیستگاه زندگی می‌کند و یک رابطه‌ی شمایلی میان ذهن ارگانیسم و ذهن محیط زیست ارگانیسم برقرار است. البته پیرس هم همچون برک، به تمایز دکارتی میان ذهن/سوژه و ماده/ابژه معتقد نیست.

یکی از نظریه‌هایی که شعیری و سید ابراهیمی در مقاله‌ی خود مطالعه کرده‌اند، نظریه‌ی آگوستن برک Augustine Berque است. برک به زنجیره‌ی ترانسان-مکانی اعتقاد دارد و برخلاف دیدگاه دکارتی که سوژه را فاقد هر نوع رابطه‌ای با مکان یا بوم می‌داند، برک مکان را واقعیتی انکارناپذیر از حضوری می‌داند که از طریق کنشگران در حال زیست تعریف می‌شود. پس به نظر برک، شرط اصلی بوم را باید در حضور زیسته‌ی کنشگری جست که در حال تجربه‌ی آن مکان است. بنا بر این دیدگاه، بوم زیست از دو بخش تشکیل می‌شود: رسوب لایه‌های زمانی، مکانی و انسان؛ تحول و انتقال این لایه‌ها به

لایه‌های جدید در اثر انتقال و تجدید حیات این عناصر. بنا بر این نگرش، بوم به شیوه‌ای گوشت و پی تاریخ را می‌سازد و از سوی دیگر، تاریخ به بوم معنا می‌دهد. چنین امری را می‌توان مورد مطالعه مزولوژی دانست که هم انسان‌شناختی و هم پدیدارشناختی است.

در مقاله‌ی پیش رو نیز می‌توان دید که در داستان سگ و لگرد هدایت، حضور و کنش‌گری ارگانیسم (سگ/انسان) واقعیت مکان‌هایی را که وی در آن حضور دارد، می‌سازد. مکان‌هایی اعم از اسکاتلند، خانه‌ی صاحبش و مکان‌های دیگری که سگ پس از جدا شدن از صاحبش در آن‌ها حضور می‌یابد و در واقع تجربه‌ی زیسته‌ی این سگ که در حال تجربه‌ی این مکان‌هاست، آن‌ها را منطبق بر تعریف بوم می‌کند. در داستان سگ و لگرد نیز می‌توان دید که سگ/انسان در لایه‌های زمانی و مکانی مختلف حضور می‌یابد و این لایه‌ها در هم رسوب می‌کنند و موجب تجدید حیات این عناصر می‌شوند. اما تجدید حیات‌ی که طی آن‌ها ارگانیسم مدام از زیستگاه خود منزوی‌تر می‌شود. بنابراین در داستان سگ و لگرد نیز می‌توان دید که بوم رابطه‌ی پیش گفته با تاریخ را دارد چون در دوره‌های مختلف تاریخی، تجربه‌ی زیسته‌ی سگ/انسان روایت می‌شود.

شعیری و سید ابراهیمی در بخش دیگری از تبیین نظریه‌ی برک، به دیدگاه اوکسکول در وضع اصطلاح اومولت، در مورد زیست‌بوم می‌پردازند که در مبانی نظری پژوهش به آن خواهیم پرداخت.

در میان مقالات علمی پژوهشی در مورد داستان سگ و لگرد هدایت، به این موارد می‌توان اشاره کرد:

مقاله‌ی «بررسی کنش یک زمانه‌ی غیرمادی در سگ و لگرد و سه قطره خون صادق هدایت» (سواعدی، نیسی، ۱۳۹۸) کنش غیرمادی را کنشی دانسته است که شخصیت بر خلاف طبیعت وجودی خود و ناگهان انجام می‌دهد یعنی شخصیت برای انجام دادن این کنش به ماده یا ابزار نیاز ندارد؛ به عقیده‌ی نویسندگان، در داستان‌های هدایت، از جمله در سگ و لگرد، این کنش بدون نیاز به هیچ گونه ابزار انجام می‌شود و در بعضی موارد حتی رفتاری عملی از شخصیت برای انجام دادن این کنش مشاهده نمی‌شود؛ بلکه معمولاً این کنش لحظه‌ای معنوی و احساسی است که ماوراء جهان ماده صورت می‌گیرد.

مقاله‌ی «بازتاب اسطوره در سگ و لگرد هدایت» (شریفی ولدانی، چهارمحالی، ۱۳۹۳)، معتقد است که برخی از آثار صادق هدایت از جهت پرداخت به اسطوره‌ها و بازتاب آن‌ها

بسیار غنی است؛ از جمله در داستان کوتاه سگ ولگرد می‌توان بازتاب اسطوره را به شکل هنری در پیوند با «پیشینه‌ی سگ»، «کهن‌الگو»، «آنیما» و «عقدۀ ی اودیپ» بازیافت.

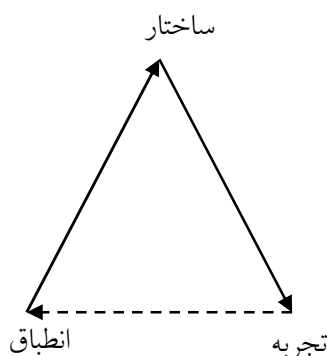
مقاله‌ی «جلوه‌های معنا‌باختگی در آثار صادق هدایت» (طاهری، اسمعیلی نیا، ۱۳۹۲) معتقد است که داستان‌های هدایت، به دلیل شرایط ویژه‌ی سیاسی اجتماعی که هدایت در آن می‌نوشت، از سبک ادبیات معنا‌باخته در دنیای مدرن تأثیر گرفته است که با تأکید بر فقدان منطق در طبیعت و انزوای انسان در جهانی فاقد معنا و ارزش، به بیان اندیشه‌هایی همچون بی‌هدفی و پوچی، بی‌ایمانی، ازخودبیگانگی، بی‌هویتی، تنهایی، مرگان‌دیشی و... در زندگی انسان عصر مدرن می‌پردازد. این مقاله معنا‌باختگی را در سه اثر هدایت بررسی کرده که یکی از آنها سگ ولگرد است.

مقاله‌ی «خوانش تطبیقی روسلان وفادار، تیمبوکتو و سگ ولگرد» (نایب پور، ورقائیان، ۱۳۹۱) مشابهت‌های مضمونی سه متن داستانی روسلان وفادار (اثر گئورکی نیکالایوویچ ولادیموف)، تیمبوکتو (اثر پل استر) و سگ ولگرد (اثر صادق هدایت) را تحلیل کرده است. حاصل این پژوهش نشان می‌دهد در پس‌زمینه هر یک از این متون حاکمیت اقتداری هژمونیک در جامعه وجود دارد که به یک صورت سرنوشت شخصیت‌های اصلی را رقم می‌زند. همچنین مضامین مشترک این آثار، شامل تقابل جامعه و سگ، وظیفه‌شناسی و مسئولیت‌پذیری، تنهایی و یتیم‌انگی و تجسم روح انسانی در هر یک از شخصیت‌ها در این مقاله بررسی شده است.

مقاله‌ی «نشانه‌شناسی مرکززدایی و انزوای سوژه در داستان سگ ولگرد» (فتحی، ۱۳۹۰) بررسی کرده که چگونه رمزگان‌های حاکم بر سرنوشت پات، همگی بر انزوای غیرقابل اجتناب او دلالت دارند. پس از گم شدن سوژه-سگ یا گسست ارتباط بین پات و صاحبش، سوژه «جایگاه سوژه‌ای» جدید می‌یابد. در این جایگاه، سوژه نه تنها قادر به رمزگذاری برای برقراری ارتباط با خداوندگارش یا به لحاظ نشانه‌شناختی، منشأ معنا و هویت برای او نیست، بلکه از درک رمزگان‌های حاکم بر آن نیز عاجز است؛ این امر به نوبه‌ی خود درجه‌ای از عدم مرکزیت و انزوا را برای او به همراه دارد و سرانجام منتهی به مرگ سوژه می‌شود. ما در مقاله‌ی پیش رو همین موضوع را، این بار با تکیه بر نظریه‌ی بوم‌شناسانه‌ی پیرس بررسی کرده‌ایم.

۳. بنیان‌های نشانه‌شناسی بوم‌گرا از منظر پیرس

به نقل از فلدمن (Feldman 2006)، مثلث پیرس به چرخه‌ی SEA معروف است که «الگویی برای پیشرفت نظام‌های مختلف از جمله نظام مولکولی تا اجتماعی قلمداد می‌شود و ریشه‌ای بیولوژیک دارد». درواقع، مثلث نشانه‌ای پیرس امکان فرارروی از دوگانه‌هایی مانند طبیعت و فرهنگ را فراهم می‌کند و «انطباق، ساختار و تجربه را برای ساخت تعاملی یک نظام» پیشنهاد می‌دهد (صادقی، ۱۴۰۰: ۲۶).

شکل ۱. الگوی سه‌گانه
(فلدمن، ۲۰۰۶: ۷۴)

در نتیجه از آنجایی که تعریف پیرس، به ساختار سه‌تایی و ماهیت تعاملی نشانه اشاره دارد، امکان بازنمایی سه ماهیت هستی‌شناسانه‌ی متفاوت براساس آن وجود دارد: «دسته‌ی نخست که شمایی هستند، نشانگر «کیفیت ممکن» بوده و بازنمون (نشانه، دال) همبسته‌ی آن است. در این دسته، رابطه‌ی میان بازنمون و موضوع از نوع شباهت است و این نشانه‌ها طبیعی تلقی می‌شوند» (همان). دسته‌ی دوم که بیشتر موضوع این مقاله هستند، نمایه‌ای و نشانگر «واقعیت» بوده و موضوع (مصدق) همبسته‌ی آن در نظر گرفته می‌شود. در این دسته، رابطه‌ی میان بازنمون و موضوع از نوع مجاورت، رابطه‌ی علی معلولی، زمانی، مکانی یا پیوند فیزیکی میان نشانه و شیء مورد است که در نقد بوم‌شناسانه نسبت به اثر ادبی تأثیر به سزایی دارند.

دسته‌ی سوم که نمادین هستند، نشانگر «قانون یا قرارداد» بوده و تفسیر هم‌پسته‌ی آن» به شمار می‌آید. در این دسته، رابطه‌ی میان بازنمون و موضوع دلبخواهی و قراردادی است و «به واسطه‌ی قانون به شیء مورد دلالت اشاره می‌شود و به طور معمول مفاهیم عمومی را تداعی می‌کنند (پیرس، ۱۹۳۱-۵۸: ۲۴۹؛ صادقی، ۱۴۰۰: ۲۳).

البته نشانه‌های نمایه‌ای در ماهیت همانند نشانه‌های شمایی، نوعی نشانه‌ی طبیعی هستند (نوٹ Winfried Nöth، ۲۰۰۰: ۱۸) و براساس تحقیقات نوٹ (۱۹۹۴)، در تعامل نشانه‌ای، اندام (ارگانیسم) محیط خود را دیگر در بستر حقیقت محض تجربه نمی‌کند، بلکه آن را با ارجاع به سازه‌ی سوم، یعنی معنا، هدف یا قانونی که به موقعیت بلافصل معنا می‌دهد، تفسیر می‌کند و نشانه‌شناسی زیست محیطی، مطالعه‌ی عمل نشانه‌ای در زیستگاه یا جهان پیرامون تلقی می‌شود، یعنی مطالعه‌ی فرایندهای نشانه‌ای که اندام‌ها را به محیط طبیعی‌شان مربوط می‌کند.

به نقل از نوٹ نشانه‌شناسی زیست محیطی میان نشانه‌شناسی فرهنگ از یک طرف و نشانه‌شناسی طبیعت به عنوان جهان پیرامون از سوی دیگر واقع می‌شود. فرهنگ هنگامی وارد این حوزه می‌شود که روش تفسیر محیط زیست از سوی انسان با الگوهایی که در تاریخ فرهنگی ایجاد شده و توسعه یافته‌اند، معین شود (نوٹ، ۲۰۰۱: ۷۱). نشانه‌شناسی زیست محیطی می‌تواند به عنوان نوعی نشانه‌شناسی مطرح شود که به رابطه‌ی طبیعت و فرهنگ می‌پردازد و درواقع، معناسازی در این نگرش از طریق انسان و بومی که در آن زندگی می‌کند، ایجاد می‌شود. فرهنگ در این بینش، به عنوان یک نظام بسته تلقی نمی‌شود، بلکه یک پدیده‌ی باز و مکالمه‌ای است که با قلمروی نشانه‌ای و غیرنشانه‌ای در ارتباط است، بر آن تأثیر می‌گذارد و از آن نیز تأثیر می‌پذیرد. درواقع نمی‌شود مفهوم فرهنگ را بدون توجه به محیط مادی و طبیعی پیرامون که فرهنگ در آن شکل می‌گیرد، درک کرد و به عبارتی، فرایند معناسازی در بستر این محیط مادی و جهان فیزیکی است که ایجاد می‌شود (پانزارو، ۲۰۰۸: ۴۲۱). اما نباید فراموش کرد که یک تفاوت مهم میان نشانه‌شناسی زیست محیطی و قلمروهای دیگر نشانه‌شناسی طبیعت وجود دارد، که در تمایز میان نشانه‌شناسی ارتباط The semiotics of communication و نشانه‌شناسی دلالت The semiotics of signification دیده می‌شود. ارتباط، یک فرایند نشانه‌ای است که یک فرستنده و یک گیرنده را شامل می‌شود و البته تنها میان انسان‌ها رخ نمی‌دهد، بلکه میان همه‌ی ارگانیسم‌های دیگر و به طور کل در سراسر سپهر زیستی به وجود می‌آید. اما دلالت‌پردازی در نشانه‌شناسی

زیست‌محیطی به عمل نشانه‌ای به صورت یک فرایند فارغ از فرستنده اشاره دارد، به شکلی که موجودات زنده نه به عنوان ارسال‌کننده‌ی هدفمند پیام برای تفسیر یک ارگانیسم، با محیط طبیعی در تعامل هستند.

به باور نوث، گسترش نشانه‌شناسی زیست‌محیطی از سپهر نشانه‌ای به سپهر زیستی، عموماً به مثابه امپریالیسم نشانه‌ای ناروا مورد انتقاد قرار گرفته است. هارموت بوه‌م (Harmut Böhme)، به طور مثال، ضروری یافت که خط جدایی شفاف بین کاربرد التفاتی نشانه، آنچه فقط انسان‌ها قادر به آن هستند، و عمل نشانه‌ای غیرالتفاتی یا ماقبل نشانه‌ای، یا حتی فرایندهای «مادی» در طبیعت، همچون دریافت و متابولیسم که دیگر موجودات نیز توان انجامش را دارند (نوث، ۲۰۰۱: ۷۴). بر این اساس، باید بین بوم‌شناسی، احتمالاً به عنوان یک علم طبیعی، و نشانه‌شناسی زیست‌محیطی، که آشکارا یک رشته‌ی علوم انسانی است، تمایز قائل شویم. اما کشیدن چنین مرزی میان سپهر نشانه‌ای و سپهر زیستی نمی‌تواند کاملاً منطبق بر سنت نشانه‌شناسی پیرس باشد. به عقیده‌ی نوث بدون شک، پیرس یک نشانه‌شناس زیستی بود و سپهر نشانه‌ای پیرس به وضوح تمامی سپهر زیستی را دربرمی‌گیرد. میان عناصری که در فرایندهای عمل نشانه‌ای دخیل‌اند، پیرس تنها به حیواناتی نظیر «یک سوسمار و چند نوع حشره»، میکرو-ارگانیسم‌هایی همچون «یک مخلوق بسیار ریز» زیر یک میکروسکوپ اشاره نکرده، بلکه همچنین «گیاهانی که به وسیله‌ی ادا کردن نشانه‌ها، و تکیه کردن به نشانه‌ها زندگی‌شان را می‌سازند، در این میان مطرح هستند» (نوث، ۲۰۰۱: ۷۴). سه کلید برای فهم بیشتر گسترش سپهر نشانه‌ای به سپهر زیستی توسط پیرس وجود دارد: نظریه‌ی عمل نشانه‌ای به مثابه یک فرایند (که به وسیله‌ی علت‌نهایی معین می‌شود)، مفهوم ذهن از منظر پیرس، و نظریه‌ی تکاملی تبدیل انرژی (ذهن) به ماده (نوث، ۲۰۰۱: ۷۴).

در این میان، تعیین علت‌نهایی وجه مشترک عمل نشانه‌ای در طبیعت و در فرهنگ از منظر پیرس تلقی می‌شود و عمل نشانه‌ای برای انسان در تلاش برای رسیدن به ابژه‌ی پویای نشانه‌ای است که انسان نمی‌تواند دسترسی غایی به آن داشته باشد. اصل غایتمندی در عمل نشانه‌ای در مورد ارتباط بین فرستنده و گیرنده چنان بدیهی است که هدف تولیدکننده‌ی نشانه و تلاش گیرنده برای فهم درست نشانه می‌بایست مطرح شود.

به عقیده‌ی پیرس ارگانیسم در فعل و انفعال با زیستگاهش، آن را در بی‌واسطگی، صرفاً همچون واقعیت مادی، تجربه نمی‌کند بلکه جهان زیستگاهی‌اش را با ارجاع به یک امر

سوم، یک «معنا»، هدف، یا مقصد، که موقعیت زیستگاهی بی‌واسطه را فراتر می‌برد، تفسیر می‌کند. این فرایندهای سه تایی که ارگانیسم را درگیر می‌کنند، هدف و زیستگاهش، فرایندهای عمل نشانه‌ای است. عمل نشانه‌ای در این حالت به ارگانیسم‌های والاتر، فرهنگ و قرارداد اجتماعی محدود نمی‌شود. هر ارگانیسم زیستی ابتدایی، از پیش به طور نشانه‌شناختی با زیستگاه خود دارای رابطه‌ای تعاملی در کنش و واکنش است و این وقتی است که ابژه‌های دارای ماده یا انرژی زیستگاه خود را برای زنده ماندن خود/انتخاب می‌کنند یا از آنها اجتناب می‌ورزند. پیرس بیان خود را بسیار دورتر می‌برد تا حضور ذهن را در این سپهر زیستی بفهمد وقتی که می‌نویسد: «آزمایشگر میکروسکوپی به دنبال این است که آیا حرکات یک موجود بسیار کوچک هدفی دارد؟ اگر این حرکات هدفی داشته باشد، پس آنجا یک ذهن وجود دارد» (نوٹ، ۲۰۰۱: ۷۵).

ذهن، فکر و عمل نشانه‌ای، اساساً برای پیرس مترادف هستند. تز رادیکال او این است: آیا عمل نشانه‌ای وجود دارد یا ذهن؟ ذهن منحصرأً ویژگی و توانایی انسان‌ها نیست، بلکه در زیستگاه طبیعی نیز وجود دارد. پیرس البته به دوگانه‌گرایی بین ماده و ذهن باور نداشت. در عوض، او براساس اصل عمومی تداوم، از پیوستگی طبیعت و ذهن دفاع کرد، که آن را تداوم‌گرایی *Synechism* نامید. بین ذهن و زیستگاه طبیعی به جای تقابل، تداوم و پیوستگی وجود دارد، به عبارت دیگر ذهن و زیستگاه طبیعی، به جای تقابل، در تداوم و پیوستگی نسبت به هم هستند.

در دوران نقد زیست‌شناختی، که ریشه‌هایش در دوگانه‌گرایی دکارتی بین فرهنگ و طبیعت بود، و قرن‌ها انسان‌ها را در تقابل با بقیه‌ی جهان طبیعی قرار می‌داد، نظریه‌ی تداوم‌گرایی پیرس از عمل نشانه‌ای در طبیعت و فرهنگ، یک الگوی امید بخش هدایت زیست-اخلاقی *Echo-ethical conduct* را پیشنهاد می‌دهد. این الگویی است که منتهی می‌شود به این بینش ضروری زیست‌شناسانه که جهان انسان در تقابل با طبیعت قرار ندارد بلکه رابطه بین انسان‌ها و زیستگاه طبیعی‌شان در نهایت رابطه‌ای است میان موجود انسانی و خودس (نوٹ، ۲۰۰۱: ۷۶).

بنا به نظر نوٹ، نظریه‌ی تداوم پیرس بین ذهن و طبیعت و حکم جسورانه‌اش که «همه‌ی عالم با نشانه‌ها جریان می‌یابد، اگر منحصرأً مرکب از نشانه‌ها نباشد» این گمان را ایجاد می‌کند که پیرس میان عمل نشانه‌ای و عمل غیرنشانه‌ای هیچ تمایزی قایل نیست. اما طبق نظریه‌ی فعل و انفعالات زیستگاهی سه‌گانه‌ی پیرس از مقولات جهانی، عمل نشانه‌ای

با یک نوع سوم بودن و نه با اول یا دوم بودن آغاز می‌شود. به خصوص، او بین آن فعل و انفعالات ارگانیسم‌ها با زیستگاهشان که فقط از یک طبیعت دوتایی هستند و آنها که از یک طبیعت سه‌تایی هستند، فرق می‌گذارد و تصریح می‌کند که تنها فعل و انفعالات سه‌تایی زیستگاهی می‌توانند از نوع نشانه‌شناختی باشند. یک فعل و انفعال دوتایی و بنابراین غیرنشانه‌شناختی وقتی رخ می‌دهد که ارگانیسم با چیزی مواجه می‌شود که آن را به عنوان یک «حقیقت خشن» یا نتیجه‌ی تصادف صرف می‌داند. زیستگاه در چنین رابطه‌ی دوتایی «به عنوان یک امر زمخت و به اندازه‌ی کافی صریح که هر روز خود را بر ما تحمیل می‌کند و درس اصلی و عمده‌ی زندگی است» (نوٹ، ۲۰۰۱: ۷۶) تجربه می‌شود. تنها وقتی چنین فعل و انفعالات دوتایی به روابط سه‌تایی تبدیل شوند، رابطه‌ی زیستگاه-ارگانیسم به یک رابطه‌ی نشانه‌شناختی تبدیل می‌شود.

ارنست هکِل، کسی که این اصطلاح را در سال ۱۸۶۶ ابداع کرد، زیست‌شناسی را به عنوان «علم ارتباط بین ارگانیسم و جهان بیرونی زیستگاهی» تعریف کرد. ژاکوب وُن اوکسکول دوگانه‌گرایی بین جهان درونی و خارجی را با تز ساختارگرایی خود رها کرد. تزی که می‌گفت جهان درونی ارگانیسم شامل یک الگوی شناختی است از جهان بیرونی‌اش، به طوری که زیستگاه طبیعی بتواند در درون ارگانیسم یافت شود و نه بیرون آن. پیرس نیز از دیدگاه ضد دوگانه‌گرایانه‌ی جهان بیرونی در درون ارگانیسم دفاع می‌کند. استدلال او این است که «باید یک پیوستگی بین روح انسان و روح عالم وجود داشته باشد، هرچند پیوستگی ناتمامی است اما وجودش بالاترید است». این گزاره به نظریات پاراسلس Paracels فیلسوف و فیزیکدان آلمانی (۱۵۴۱-۱۴۹۳) نزدیک است، مبنی براینکه میان میکروکاسموس (انسان) و ماکروکاسموس (طبیعت) یک هماهنگی معنادار وجود دارد. به باور او، جوهر انسان با جوهر طبیعت یکسان است و انسان در درون خود همه‌ی آن چیزهایی را دارد که در طبیعت وجود دارند. به همین دلیل انسان یک عالم صغیر است (میکروکاسموس) در برابر جهان پیرامون و تمامی پدیده‌های جهان از همان لحظه‌ی ایجاد همزمان وجود داشته‌اند (دانیل، ۲۰۰۶: ۱۴۰).

استدلال پیرس در ادامه‌ی این سنت فکری این است که دانش ما از همکاری تکاملی‌مان با طبیعت می‌آید و نتیجه‌اش این است که هوش انسانی به طور ویژه با قوه‌ی ادراک قواعد و حقایق طبیعت وفق می‌یابد. برای مثال، ما قادریم که قوانین مکانیک را بفهمیم، نه مقدماتی

و به خاطر پژوهش علمی در فیزیک، بلکه به خاطر اینکه این قواعد به ذهن ما در تکاملش شکل داده‌اند و بنابراین آن را با قابلیتشان برای کشف طبیعی این قواعد فراهم آورده‌اند:

ذهن ما تحت تأثیر پدیده‌هایی شکل یافته که به وسیله‌ی قواعد مکانیک مدیریت می‌شوند. ادراکات و تصورات روشن به درون آن قواعدی وارد می‌شوند که در ذهن ما کاشته می‌شوند، به طوری که به سهولت آنچه را که قواعد هستند، حدس می‌زنیم (نوٹ، ۲۰۰۱: ۷۸).

بنابراین نوٹ از منظر پیرس نتیجه می‌گیرد که یک رابطه از یک جور شمایل بودگی، ولو به طور ناتمام، بین ذهن انسانی و زیستگاه طبیعی‌اش وجود دارد، که حدس‌های درستی درباره‌ی طبیعت، و شناخت موفقی را از آن میسر می‌سازد. نشانه‌های شمایلی، بخشی از کیفیت ساده‌ی یک شیء یا موضوع هستند که بخاطر نوع ارتباط شمایلی پدیده با جهان، ذاتی یک پدیده به شمار می‌آیند، چرا که هر پدیده بخشی از جهان تلقی می‌شود و روابط مجاورتی میان پدیده و جهان نیز ریشه در رابطه‌ی شمایلی یک پدیده با جهان دارد (ر.ک. هیرانا، ۲۰۰۵: ۲۹). در نتیجه، این نشانه‌ها، تقلیدی هستند از موضوع مورد نظر که کمتر انتزاعی و نه چندان وابسته به قرارداد به‌شمار می‌روند. از سوی دیگر، ساختارهای زبانی انعکاسی از جهان هستند نه به آن شکلی که هست، بلکه به آن شکلی که به واسطه‌ی انسان آگاه دریافت می‌شوند. بنابراین، ساخت‌های شمایلی فی‌نفسه به فرایندهای ادراکی مرتبط نیستند، بلکه مستقیماً ساختارهای مفهومی را انعکاس می‌دهند. «(تاباکوفسکا، ۱۹۹۹: ۴۱۰)، از این رو «توضیح علمی یک پدیده‌ی طبیعی، یک فرضیه است که بر مبنای آن، چیزی در طبیعت وجود دارد که شعور انسانی با آن قابل قیاس است و به آن شباهت دارد» و بنابراین «طبیعت، ذهن انسان را با ایده‌هایی بارور می‌کند که وقتی آن ایده‌ها رشد می‌کنند به پدرشان، طبیعت، شبیه خواهند شد» (نوٹ، ۲۰۰۱: ۷۹).

لازم است قبل از پرداختن به داستان سگ ولگرد هدایت، نظریه‌ی اومولت اوکسکول را که قبل از این هم به آن اشاره داشته‌ایم، به دلیل اهمیتش در میان همه‌ی نظریه‌های نشانه‌شناسی محیط زیست، و از جمله نظریه‌ی پیرس، بیشتر تشریح کنیم.

تعریف دقیق اومولت عبارت است از «بنیادهای زیست‌شناختی که برای مطالعه‌ی یک زینده‌ی غیرانسانی و انسانی در مرکز مطالعه‌ی ارتباط و دلالت قرار دارد». اما برداشت ساده‌تر از آن این است: «جهان، آن گونه که از سوی موجودات زنده دیده می‌شود». از نظر اوکسکول، اومولت یک جهان خودمركز برای هر ارگانیسم است و ارگانیسم‌ها می‌توانند

اومولت‌های مختلف داشته باشند، در حالی که محیط *Umgebung* آنها مختلف باشد. اومولت دنیای نشانه‌ای یک ارگانیسم است و تمام جنبه‌های معنادار یک ارگانیسم مشخص را دربردارد. از نظر اوکسکول، هر مؤلفه از اومولت یک معنای کارکردی برای ارگانیسم دارد و یک ارگانیسم فعالانه از طریق کنش متقابل مکرر با جهان اومولت خود را خلق می‌کند، در حالی که بر محیط خود نیز تأثیر می‌گذارد. به عبارت دیگر، ارگانیسم به طور همزمان هم محیط را مشاهده می‌کند و از آن پیام می‌گیرد، هم بر اساس اومولت خود بر محیط تأثیر می‌گذارد و آن را تغییر می‌دهد. این رابطه و کنش دوسویه را اوکسکول «چرخه‌ی کارکردی» *Funktionskreis/ functional circle* نام نهاده است (پاکتچی، ۱۳۸۹: ۱۳-۱۷).

اوکسکول معتقد بود که موجودات زنده در دنیایی زندگی می‌کنند که در واقع دریافت *Perzeption (perception)* آنها از دنیاست و این دنیای سوژکتیو، نزد اوکسکول اومولت نامیده می‌شود. در تعامل دائمی، با رفت و برگشتی پرتکرار که میان موجود زنده با دنیای سوژکتیو پیرامون یا اومولت وجود داشت، موجود زنده به صورت پی در پی دریافت‌هایی از محیط داشت و به طور مستمر به تعریف *Definition* و بازتعریف محیط می‌پرداخت. اوکسکول با مطرح کردن اصطلاح «درونجهان» *Innenwelt* از دنیایی سخن به میان آورد که موجودات متعلق به یک رده‌ی زیست‌شناختی یا به تعبیر دیگر، یک نوع برای خود می‌سازند. دنیایی که فقط در روابط درونی میان موجودات متعلق به آن نوع معنادار است. در واقع، درونجهان به عنوان فضای معناداری بین اعضای یک نوع در تقابل با اومولت قرار می‌گرفت که فضای معناداری بیرون از نوع، در پیرامون آن و در رابطه با «دیگران» بود. اوکسکول به صراحت به نقش افراد هر نوع در شکل‌گیری این اومولت و درونجهان اشاره دارد و آنچه را متعلق به نوع است، برآمده از مشارکت افراد در چرخه‌ی کارکردی می‌شمارد.

مهم‌ترین دستاورد اوکسکول در انتقال از محوریت فرد به محوریت نوع، آن است که ارتباط موجود زنده با جهان پیرامون را از سطح یک ارتباط فیزیکی به یک ارتباط معنایی ارتقا داده است، که مبنای آن نوعی ارتباط هارمونیک بین موجودات زنده است که اجازه می‌دهد با یکدیگر رابطه‌ای معنادار داشته باشند. اومولت، که برآیند ارتباط یک نوع با محیط آن است، در واقع فضای معناداری است که در چنین فضایی، برای یک نوع از موجود زنده شناخت‌ها و هنجارها پدید می‌آیند. تا آنجا که دربارهی نوع خرگوش سخن می‌آید، معناداری روباه به مثابه دشمن، هم یک شناخت نوعی از روباه به خرگوش می‌دهد و یک الزام را پدید می‌آورد که خرگوش باید خود را از آسیب روباه دور دارد. به طبع چنین

فضای معناداری، وقتی درباره‌ی نوع انسان مطرح می‌شود، طیف وسیعی از تصویرهای شناختی و الزامات هنجاری را پدید آورده است. همین فضای معناداری است که به یک نوع زنده می‌گوید چه اموری در پیرامون آن جریان دارد و این که چه بایدهایی برای آن وجود دارد؛ بدون آن که فاصله‌ی قاطعی میان این هست‌ها و بایدها در یک اومولت وجود داشته باشد. از نظر اوکسکول نیز، همچون برک و پیرس، تمایز دکارتی میان ذهن و جسم وجود ندارد. اوکسکول بر مبنای سنت زیست‌شناسانه تنها به موجود زنده می‌اندیشید و در همه‌ی نظریاتش، سخن وی از رابطه‌ی میان موجود زنده با محیط پیرامون بود، بدون تمایزی میان جسم و ذهن. بعدها هم که انسان را به عنوان موجود زنده در مرکز توجه خود، در رابطه با محیط قرار داد، جدایی میان ساحت‌های جسم و ذهن قایل نبود (هوشنگی، پاکتچی، ۱۳۹۵: ۵۶-۶۱).

۴. داستان سگ ولگرد صادق هدایت و نشانه‌شناسی بوم‌گرای پیرس

در داستان کوتاه سگ ولگرد نوشته‌ی صادق هدایت، پات، سگی که ابتدا از مادر و برادر و سپس از صاحبش دور می‌افتد و در باغی در حوالی شهر ورامین، و سپس در میدانی در شهر ورامین، توسط انسان‌ها مورد آزار و اذیت قرار می‌گیرد، با توصیفاتی روایت می‌شود که او را در عین اینکه یک سگ می‌نمایاند، در جایگاهی انسانی نیز می‌نشانند. بنابراین مرزهای تعامل ارگانیسم با محیط زیستش، از دو منظر انسانی و حیوانی کم‌رنگ می‌شود: «دو چشم باهوش آدمی در پوزه‌ی پشم‌آلود او می‌درخشید. در ته چشم‌های او روح انسانی دیده میشد [...] نه تنها یک تشابه بین چشم‌های او و انسان وجود داشت بلکه یک نوع تساوی دیده میشد» (هدایت، ۱۳۵۶: ۱۰).

اما دو نوع فعل و انفعال میان این سگ/ انسان و زیستگاهش توصیف می‌شود. اول: زمانی که در خردسالی، با برادر و پیش مادرش، در خانه‌ی صاحبش زندگی می‌کند. دوم: زمانی که از صاحبش جدا می‌شود و در ورامین سرگردان می‌شود. در سراسر داستان، این دو وضعیت در تقابل با هم توصیف می‌شود:

خودش را موظف می‌دانست که به صدای صاحبش حاضر شود، شخص بیگانه یا سگ خارجی را از خانه‌ی صاحبش بتاراند، که با بچه‌ی صاحبش بازی بکند، با اشخاص دیده شناخته چه جور تا بکند، با غریبه چه جور رفتار بکند، سر موقع غذا بخورد،

ارگانسیم در برابر محیط زیست از دیدگاه نشانه‌شناسی ... (محمد هاشمی) ۳۳۵

بموقع توقع نوازش داشته باشد. ولی حالا تمام این قیدها از گردنش برداشته شده بود (هدایت، ۱۳۵۶: ۱۲).

در اینجا ارتباط سگ/ انسان و زیستگاهش با یک امر سوم معنا می‌شود که در وظایف سگ/ انسان در قبال صاحبش نمود می‌یابد. امر سومی که پس از ترک صاحبش، دیگر نمی‌یابد و بنابراین سگ/ انسان دیگر معنایی را در رابطه با زیستگاهش درک نمی‌کند و هدفی و مقصدی ندارد و بنابراین سرگردان می‌شود. هدایت در اینجا می‌نویسد: «چطور پات می‌توانست بی صاحب! بی‌خدایش زندگی بکند، چون صاحبش برای او حکم یک خدا را داشت» (همان، ۱۵). رابطه‌ی سگ با صاحبش در اینجا همچون رابطه‌ی او با خدا انگاشته می‌شود. یعنی رابطه‌ای نشانه‌شناختی که می‌توان در آن معنا را یافت. همچنین تمام انسان‌های دیگری که در این مکان با سگ رابطه دارند و تمام عناصر مکان خانه‌ی صاحب سگ به عنوان زیستگاه او یک رابطه‌ی سه‌تایی نشانه‌شناختی معنادار را برای او ایجاد می‌کنند، همان‌طور که قبلاً مادر و برادرش به عنوان اجزای زیستگاه، چنین امکانی را برای پات ایجاد می‌کردند:

بعدها یکمرتبه مادر و برادرش را گم کرد، فقط صاحبش و پسر او و زنش با یک نوکر پیر مانده بودند. بوی هرکدام از آنها را چقدر خوب تشخیص میداد و صدای پایشان را از دور میشناخت. وقت شام و ناهار دور میز میگشت و خوراکیها را بو میکشید، و گاهی زن صاحبش با وجود مخالفت شوهر خود یک لقمه مهر و محبت برایش میگرفت. بعد نوکر پیر می‌آمد، او را صدا میزد: «پات ... پات ...» و خوراکش را در ظرف مخصوصی که کنار لانه چوبی او بود میریخت (همان، ۱۴).

می‌بینیم که ابتدا در مجاورت مادر و برادر و سپس، در در مجاورت صاحبش و خانواده صاحبش، پات احساس شناخت، امنیت و محبتی می‌کند که رابطه‌ی وی را با زیستگاهش معنادار می‌کند. این رابطه، یک رابطه‌ی کنش و واکنشی و دوسویه است، به طوری که پات در قبال انجام وظایف خود در مواجهه با زیستگاهش و اظهار مهر نسبت به آن، می‌تواند از آن مهر و محبت دریافت کند، چیزی که در روزگار حاضر میسر نیست:

از وقتی که در این جهنم دره افتاده بود، دو زمستان می‌گذشت که یک شکم سیر غذا نخورده بود، یک خواب راحت نکرده بود، شهوتش و احساساتش خفه شده بود، یکنفر پیدا نشده بود که دست نوازشی روی سر او بکشد، یکنفر توی چشم‌های او نگاه نکرده بود، گرچه آدمهای اینجا ظاهراً شبیه صاحبش بودند، ولی بنظر می‌آمد که احساسات و

اخلاق و رفتار صاحبش با اینها زمین تا آسمان فرق داشت، مثل این بود که آدم‌هایی که سابق با آنها محشور بود، بدنای او نزدیکتر بودند، دردها و احساسات او را بهتر می‌فهمیدند و از او بیشتر حمایت می‌کردند (همان، ۱۲ و ۱۳)

یا:

او احتیاج داشت که مهربانی خودش را بکسی ابراز بکند، برایش فداکاری بنماید. حس پرستش و وفاداری خود را بکسی نشان بدهد اما بنظر می‌آمد هیچکس احتیاجی به ابراز احساسات او نداشت؛ هیچکس از او حمایت نمی‌کرد و توی هر چشمی نگاه میکرد بجز کینه و شرارت چیز دیگری نمی‌خواند و هر حرکتی که برای جلب توجه این آدمها میکرد مثل این بود که خشم و غضب آنها را بیشتر برمی‌انگیخت (همان، ۱۸).

چنان که گفته شد، این وضعیت، علاوه بر رابطه‌ی زیستگاهی سگ/انسان با صاحبش در رابطه‌ی زیستگاهی وی با مادر و برادرش هم وجود دارد:

در میان بوهایی که بمشامش می‌رسید، بویی که بیش از همه او را گیج میکرد، بوی شیربرنج جلو پسرچه بود – این مایع سفید که آنقدر شبیه شیر مادرش بود و یاد بچگی را در خاطرش مجسم می‌کرد [...] همین که شیر مست میشد، بدنش گرم و راحت میشد و گرمای سیالی در تمام رگ و پی او میدوید، سر سنگین از پستان مادرش جدا میشد و یک خواب عمیق که لرزه‌های مکفی بطول بدنش حس میکرد، دنبال آن می‌آمد [...] تن کرکی برادرش، صدای مادرش همه‌ی اینها پر از کیف و نوازش بود. لانه‌ی چوبی سابقش را بخاطر آورد، بازیهایی که در آن باغچه‌ی سبز با برادرش می‌کرد (همان، ۱۳).

ضمن اینکه توصیف‌های داستان از پسر صاحبش که همبازی اوست، شبیه توصیف‌هایی است که پات از برادرش ارائه می‌دهد (همان، ۱۳ و ۱۴). به نظر می‌رسد اینکه پات ابتدا از مادر و برادرش و سپس از خانه‌ی صاحبش و بعد از خود صاحبش جدا می‌افتد، به منزله‌ی ورود تدریجی او از دنیای کودکی به دنیای بزرگسالی است. لحظه‌ی ورود پات به بلوغ و آغاز سرگردانی‌اش، وقتی رخ می‌دهد که او بوی سگ ماده‌ای را می‌شنود:

مست شدن پات باعث بدبختی او شد، چون صاحبش نمی‌گذاشت که پات از خانه بیرون برود و دنبال سگهای ماده بیفتد [...] اتفاقاً بوی سگ ماده‌ای، آثار بوی مخصوص همجنسی که پات جستجو میکرد او را یکمربته دیوانه کرد، بفاصله‌های مختلف بو

کشید و بالاخره از راه آب باغی وارد باغ شد[...]. گرچه صدای صاحبش تأثیر غریبی در او میکرد، زیرا همه‌ی تعهدات و وظایفی که خودش را نسبت بآنها مدیون میدانست یادآوری مینمود، ولی قوه‌ی مافوق قوای دنیای خارجی او را وادار کرده بود که با سگ ماده باشد. بطوری که حس کرد گوشش نسبت بصداهای دنیای خارجی سنگین و کند شده. احساسات شدیدی در او بیدار شده بود، و بوی سگ ماده بقدری تند و قوی بود که سر او را بدوار انداخته بود. تمام عضلاتش، تمام تن و حواسش از اطاعت او خارج شده بود، بطوری که اختیار از دستش در رفته بود. - ولی دیری نکشید که با چوب و دسته بیل بهوار او آمدند و از راه آب بیرونش کردند(همان، ۱۴ و ۱۵).

پس از اینکه پات از صاحبش جدا می شود در هر ابژه‌ای به دنبال معنا یا یک امر سوم نشانه شناختی می گردد. مثلاً جلوی یک دکان نانوايي می رود و یک نفر تکه‌ای نان گرم جلوی او می اندازد اما صدای آن یک نفر برای پات «غریب» به نظر می رسد یعنی آن معنای سابق را نمی تواند در آن بیابد. وقتی آن فرد، قلاده‌ی پات را باز می کند، پات احساس آزادی می کند که انگار، یک لحظه او را وارد نوعی دیگر از رابطه‌ی نشانه‌شناختی با زیستگاهش می کند. معنایی که حتی انگار در سطح بالاتر از زندگی با صاحبش و خانواده‌اش است، که قلاده یادگار آن است. اما این حس دیری نمی پاید، وقتی بعداً صاحب دکان به پات لگد می زند، و دوباره رابطه‌ی پات با زیستگاهش به همان وضعیت غیرنشانه‌شناختی بازمی گردد، که در آن مدام از انسان‌ها لگد و سنگ و چماق می خورد: «پات حس میکرد وارد دنیای جدیدی شده که نه آنجا را از خودش میدانست و نه کسی به احساسات و عوالم او پی میبرد» (همان، ۱۷). یعنی همان گونه که رابطه‌ی نشانه‌شناختی سابق پات با زیستگاهش رابطه‌ای دوسویه بود، اکنون نیز این قطع ارتباط وی و غیرنشانه‌شناختی شدن این رابطه، همچنان دوسویه است. بنابراین رابطه‌ی معنادار پات با زیستگاهش هیچ گاه میسر نمی شود، مگر گاهی به صورتی محو در خیال‌هایی گذرا از یادآوری این رابطه در زمان گذشته:

از زندگی گذشته فقط یکمشت حالات مبهم و محو و بعضی بوها برایش باقی مانده بود و هر وقت باو خیلی سخت می گذشت، درین بهشت گمشده خود یکنوع تسلیت و راه فرار پیدا میکرد و بی اختیار خاطرات آن زمان جلوش مجسم میشد (همان، ۱۷ و ۱۸).

گفتیم که پات با جدایی از صاحبش امر سوم یا معنا و هدف و در نتیجه ارتباط نشانه‌شناختی‌اش را با محیط زیستش از دست می‌دهد. تصور جنس ماده اولین تلاش او برای وارد شدن دوباره در رابطه‌ی نشانه‌شناختی با زیستگاهش است و سپس تلاشش برای جلب محبت از آدم‌های دیگری در دنیای جدید و سرانجام تلاش برای اینکه صاحب/خدا/معنای تازه‌ای برای وارد شدن دوباره در رابطه‌ای نشانه‌شناختی با زیستگاهش بیابد که هیچ یک به ثمر نمی‌رسد. دنیای کودکی پات دنیایی است که در آن «امر سومی» وجود دارد که حامل یک معنا یا هدف برای او در نسبت با زیستگاهش است. اما در دنیای بزرگسالی، این معنا دچار فقدان می‌شود و انسان/سگ، با وجود آگاهی از این فقدان و به دنبال جبران آن، هیچ‌گاه موفق به جبران نمی‌شود. او هر بار، این معنا را بر ابژه‌ای در زیستگاهش فرا می‌فکند، اما آن ابژه، در زیستگاهی است که تنها می‌تواند رابطه‌ی زمخت تصادفی روزمره با سگ/انسان برقرار کند، و بنابراین از جنس نشانه‌شناختی پیرسی نیست. اما آن امر سوم یا معنا که پات در کودکی، آن را درک می‌کند ولی بعد از بلوغش، هربار به شیوه‌ای در جستجوی آن و پر کردن خلأ ناشی از فقدان آن ناکام می‌ماند، در واقع در یادگاری است که از زادگاه اجدادی‌اش، اسکاتلند دارد:

بوهای مختلف سبزه‌ی نیمه‌جان، یک لنگه کفش کهنه‌ی نم‌کشیده، بوی اشیاء مرده و جاندار در بینی او یادگارهای درهم و دوری را زنده کرد. هر دفعه که به سبزه‌زار نگاه می‌کرد، میل غریزی او بیدار می‌شد و یادبودهای گذشته را در مغزش از سر نو جان میداد، ولی ایندفعه بقدری این احساس قوی بود، مثل اینکه صدایی بیخ گوشش او را وادار به جنبش و جست و خیز میکرد. میل مفروطی حس کرد که در این سبزه‌ها بدود و جست بزند. این حس موروثی او بود، چه همه‌ی اجداد او در اسکاتلند در میان سبزه آزادانه پرورش دیده بودند. اما تنش بقدری کوفته بود که اجازه‌ی کمترین حرکت را باو نمیداد (همان، ۱۱)

پس پات در کودکی، در مواجهه با زیستگاهش، آن را به مثابه یک امر نشانه‌شناختی درک می‌کند اما با ورود به دنیای بزرگسالی با امر غیر نشانه‌شناختی زیست محیطی مواجه می‌شود:

پات سوژه-سگی منزوی است که در دنیایی ناسازگار با آمال و آرزوهایش زندگی می‌کند؛ سوژه-سگی که بی‌شبهت به یک سوژه-انسان منزوی و سرگردان نیست. این موجود در حقیقت یک سگ نیست، بلکه یک موجود بشری است که با وضع حیوانی

و رنجورش، در تماس با واقعیات زنده و ضروریات عاری از شعر و زیبایی زندگی روزمره، حقیر و بی‌اعتبار گشته است (فتحی، ۱۳۹۰: ۸۹).

«واقعیات زنده و ضروریات عاری از شعر و زیبایی زندگی روزمره»، حقیقت رابطه‌ی سگ/ انسان با زیستگاهش در هنگام بزرگسالی‌اش است. رابطه‌ای دوتایی، بی‌واسطه و بدون هدف و معنا که به قول پیرس، یک امر زمخت و به اندازه کافی صریح که هر روز خود را بر ما تحمیل می‌کند و درس اصلی و عمده‌ی زندگی است. دنیایی که در ابتدای داستان سگ ولگرد به این طریق توصیف می‌شود:

چند دکان نانوايي، قصابي، عطاري، دو قهوه‌خانه و یک سلمانی که همه‌ی آنها برای سد جوع و رفع احتیاجات خیلی ابتدایی زندگی بود تشکیل میدان ورامین را می‌داد. میدان و آدم‌هایش زیر خورشید قهار، نیم‌سوخته، نیم بریان شده، آرزوی اولین نسیم غروب و سایه‌ی شب را میکردند، آدم‌ها، دکانها، درختها و جانوران، از کار و جنبش افتاده بودند. هوای گرمی روی سر آنها سنگینی میکرد و گرد و غبار نرمی جلو آسمان لاجوردی موج میزد، که بواسطه‌ی آمد و شد اتومبیل‌ها پیوسته به غلظت آن میافزود (همان، ۹).

در ادامه نیز، توصیفات دیگری هست از درخت چنار کهنی که میان تنش پوک و ریخته است و شاخه‌ی کج و کوله‌ی نقرسی دارد. همچنین از آب گل آلود غلیظی که از جلوی قهوه‌خانه رد می‌شود. سپس تنها بنای معروف ورامین هم که توصیف می‌شود، به صورت نصف استوانه‌ای ترک ترک با سر مخروطی توصیف می‌شود. این توصیفات توسط راوی، اما از زاویه دید سگ روایت می‌شود. سگ به عنوان سوژه/ ارگانسیم، و انسان‌ها و مکان‌هایی که سگ می‌بیند به عنوان اژه/ محیط. اما توصیف‌هایی که از ارگانسیم می‌شود آن‌قدر با توصیف‌هایی که از محیط می‌شود، شباهت دارد که انگار این دو ارتباطی شمایی با یکدیگر دارند. گفتیم که داستان از زاویه دید سگ/ ارگانسیم تعریف می‌شود. یعنی از دریچه‌ی ذهن سگ است که ما محیط را این چنین می‌بینیم. حال، اگر به زبان پیرس، برای این محیط نیز ذهنی تصور کنیم، به نظر می‌رسد که ذهن ارگانسیم و ذهن محیط دو چیز از هم جدا نیستند. بلکه ذهن سوژه/ ارگانسیم و ذهن اژه/ محیط در امتداد هم هستند. مثلاً می‌توان دید که خورشید این میدان ورامین، خورشید نیم بریان و نیم سوخته است و گرد و غبار در فضا موج می‌زند و بنابراین با یک محیط تیره و تار مواجه هستیم، همچنان که نیم شبی تیره و تار هم زندگی پات را فراگرفته است (همان، ۱۰) پس ذهن ارگانسیم و ذهن زیستگاهش رابطه‌ای شمایی در تیره و تار و خشن و زمخت تصور کردن همه چیز دارند.

همچنین، می‌بینیم که رابطه‌ی میان ارگانیسم/سگ و زیستگاهش در اینجا یک رابطه‌ی زمخت، بی‌واسطه، چرک و کثیف، سنگین و ساکن و روزمره است. غیر از مکان که یکی از عناصر محیط زیست است که بخشی از توصیفش را در داستان سگ ولگرد، در بالا آوردیم و رابطه‌ی پات با این مکان، طبعاً چنان رابطه‌ای است، این رابطه را می‌توانیم در مورد ارتباط انسان‌های دیگر و پات، که عناصر دیگری از این محیط زیست هستند، دوباره ببینیم:

بنظر می‌آمد نگاههای دردناک پر از التماس او را کسی نمیدید و نمی فهمید! جلو دکان نانوائی پادو او را کتک میزد، جلو قصابی شاگردش باو سنگ میپراند، اگر زیر سایه ی اتومبیل پناه میبرد، لگد سنگین کفش میخ دار شوفر از او پذیرایی میکرد. و زمانیکه همه از آزار باو خسته میشدند، بچه شیربرنج فروش لذت مخصوصی از شکنجه او میبرد. در مقابل هر ناله ای که میکشید یک پاره سنگ بکمرش میخورد و صدای قهقهه بچه پشت ناله سگ بلند میشد و میگفت: «بد مسب صاحب!» مثل اینکه همه آنهاى دیگر با او همدست بودند و بطور مودى و آب زیر کاه از او تشویق میکردند، میزدند زیر خنده (همان، ۱۰ و ۱۱).

پس ارگانیسم/سگ نمی‌تواند به تعبیر پیرس رابطه‌ای سه‌تایی و نشانه‌شناختی با زیستگاهش بیابد و چون این رابطه‌ی دوتای رابطه‌ای است از جنس حقیقت خشن و زمخت و روزمره، که در آن ارگانیسم نمی‌تواند به معنا دست یابد، در جستجوی معنا از میدان ورامین خارج می‌شود (به عبارت بهتر، از عدم معنای ناشی از رابطه‌ی غیرنشانه‌شناختی ارگانیسم و زیستگاهش فراری داده می‌شود) و چنانکه گفته شد، در زیستگاه‌های دیگری به دنبال رابطه‌ای نشانه‌شناختی با محیط می‌گردد که می‌تواند برای او حامل معنا باشد.

گفتیم که ارگانیسم/سگ/انسان(پات) در میدان ورامین یک رابطه‌ی دوتایی با زیستگاهش دارد. این را می‌توانیم با تصور یادگار اسکاتلندی-اجدادی پات نیز مقایسه کرد. اسکاتلند که زیستگاهی بوده سبز و ارگانیسم در مواجهه با آن به جست و خیز و تکاپو می‌پردازد و ورامین، که زیستگاهی ساکن، راکد و کثیف است. ارگانیسم نیز در حالت اول در وضعیت ذهنی دینامیکی قرار می‌گیرد اما در حالت دوم دچار حالت رکود و سستی است.

در عین حال، در داستان کوتاه سگ ولگرد نیز، زیستگاه تنها یک امر بیرونی در برابر امر درونی ارگانیسم‌ها نیست. داستان سگ ولگرد، از زاویه‌ی دید اول شخص روایت می‌شود،

یعنی از طریق ذهن سگ/انسان. به نظر می‌رسد زیستگاه طبیعی که از طریق روایت اول شخص پات روایت می‌شود، چیزی بیرون از ذهن این سگ/انسان نیست، بلکه همان ذهن اوست. انگار در اینجا هم بین روح ارگانیسم و روح عالم یک پیوند و شباهت از نوع شمایل بودگی وجود دارد. پس این تنها انزوای ارگانیسم از محیط زیست خود نیست بلکه انزوای محیط زیست از ارگانیسم نیز هست. زیستگاهی که در درون و در ذهن ارگانیسم وجود دارد (و اصولاً زیستگاه ارگانیسم همان ذهن ارگانیسم است و به عکس):

انسان یکه و تنهاست و بی‌پشت و پناه است. در سرزمین ناسازگاری زیست می‌کند که زاد و بوم او نیست. با هیچ‌کس نمی‌تواند پیوند و دلبستگی داشته باشد. خودش هم می‌داند چون از نگاه و وجناش پیداست، می‌خواهد چیزی را لاپوشانی بکند، خودش را به زور جا بزند، گیرم مچش باز می‌شود. می‌داند که زیادی است. حتی در اندیشه و کردار و رفتار هم آزاد نیست... می‌خواهد خودش را تبرئه بکند، از دلیلی به دلیل دیگر می‌گریزد، اما اسیر دلیل خودش است (هدایت به نقل از فتحی، ۱۳۹۰: ۸۷).

پس در داستان کوتاه سگ ولگرد، اثر صادق هدایت، ارگانیسم برای یافتن امر سوم در رابطه‌ی خود و زیستگاهش، از معنایی به سوی معنایی دیگر می‌رود، اما آن معنا در خودش (ذهنش) است که معنایی نیست، چون دیدیم که برای سگ/انسان پات (ارگانیسم داستان هدایت) دسترسی به معنا قرین با آزادی است در حالی که در اینجا ارگانیسم در اسارت است، یعنی در همان رابطه‌ی زمخت بی‌واسطه با محیط زیستی که در واقع در درون و ذهن خودش است. از نقل قول بالا همچنین می‌توانیم دریابیم منظور هدایت از انزوای ارگانیسم (سگ/انسان/پات) از محیط زیست درونی و بیرونی‌اش، خود هدایت نیز هست که نمی‌تواند با زیستگاهش در یک رابطه با معنای سوم قرار گیرد. علاوه بر اینکه، این عدم دسترسی به ابژه‌ای که بتوان به واسطه‌ی آن یک رابطه‌ی سه‌تایی با زیستگاه برقرار کرد، از زاویه دید وسیع‌تری، مسأله‌ی تمام ارگانیسم‌های دیگر و از جمله انسان است.

پات در آخرین تلاشش برای به دست آوردن دوباره‌ی معنا در نسبت با زیستگاهش به مردی دل می‌بندد که دست مهر به سرش می‌کشد و سپس، سوار اتومبیلش می‌شود و می‌رود. پات آخرین تلاش هایش را برای رابطه‌ی معنادار با زیستگاهش می‌کند و تا آخرین حد توان به دنبال ماشین می‌دود، اما وقتی سرانجام، باز هم موفق نمی‌شود، به نظر می‌رسد که زمانه‌ی مرگ معنا در رابطه‌ی پات و زیستگاهش فرا رسیده است. رابطه‌ای که چون دیگر امیدی به نشانه‌شناختی شدنش نیست، با مرگ پات به پایان می‌رسد. همان طور که

رابطه میان پات و زیستگاهش یک رابطه‌ی دوسویه است، مرگ این رابطه نیز دو سویه است، زیرا داستان در آستانه‌ی بسته شدن چشم پات به روی زیستگاهش و چشم زیستگاهش به روی پات (با انتظار کلاغ‌ها برای درآوردن چشم‌های پات) به پایان می‌رسد:

نزدیک غروب سه کلاغ گرسنه بالای سر پات پرواز میکردند، چون بوی پات را از دور شنیده بودند یکی از آنها با احتیاط آمد نزدیک او نشست، بدقت نگاه کرد، همین که مطمئن شد پات هنوز کاملاً نمرده است، دوباره پرید. این سه کلاغ برای درآوردن دو چشم میشی پات آمده بودند (همان، ۲۱).

دو چشمی که گفتیم، مطابق با توصیفات هدایت شبیه دو چشم انسان است. همان دو چشمی که داستان از دید آن روایت می‌شود و رابطه‌ی دوسویه‌ی ارگانسیم با زیستگاهش را شکل می‌دهد.

در سگ/انسان داستان کوتاه سگ ولگرد، در خاطره‌ی اسکاتلندش و سپس در خانه‌ی صاحبش، که به اصطلاح پیرس، رابطه‌ی نشانه‌شناختی در نسبت با زیستگاهش دارد و معنایی را در اینجا می‌یابد، می‌توان مفهوم اومولت اوکسکول را نیز دریافت کرد چون او در این وضعیت‌ها یک دریافت شناختی از محیط پیرامونش و نوع انسان در این محیط دارد. سگ/انسان وقتی از صاحبش جدا می‌افتد، مدام به در حرکت رفت و برگشتی که در نسبت با زیستگاهش دارد، به دنبال یافتن یک معنای سوم است یعنی به دنبال یک اومولت جدید است، اما به نتیجه نمی‌رسد. بنابراین دنیای نهایی که سگ/انسان در آن رها می‌شود، دنیایی است که انطباقی با مفهوم اومولت اوکسکول ندارد چون در دنیای انتهای داستان، سگ/انسان در یک دنیای غیرنشانه‌شناختی، از دیدگاه پیرس رها می‌شود که معنایی را در نسبت با زیستگاهش دریافت نمی‌کند. این رابطه غیرنشانه‌شناختی به این دلیل هم ایجاد می‌شود که ارگانسیم به عنوان یک نوع نمی‌تواند شناختی از محیط زیستش به دست آورد. در توضیح اومولت گفتیم که وقتی نوع خرگوش، روباه را به عنوان نوع دشمن می‌شناسد، این شناخت می‌تواند رابطه‌ای معنادار میان خرگوش و زیستگاهش پدید آورد. اما سگ داستان سگ ولگرد هدایت، نمی‌داند کدام ویژگی‌ها از محیطش را دوست یا کدام را دشمن بدانند. مثلاً آیا سگ ماده دوستش است یا دشمنش؟ آیا صاحبش که او را رها می‌کند و می‌رود، دوستش بود یا دشمنش بود؟ همچنین، آیا مکانی که در بخشی از داستان، پات در آن زندگی‌اش را می‌گذراند (میدان ورامین) می‌تواند برای او دوست محسوب شود یا دشمن؟ به این ترتیب- رابطه‌ای معنادار و دوسویه میان ارگانسیم و زادگاهش پدید نمی‌آید.

۵. نتیجه‌گیری

این مقاله با تشریح بخش‌هایی از نظریه‌ی نشانه‌شناسی زیست محیطی چارلز سندرس پیرس، به نقل از وینفرید نوث، نوع رابطه‌ی ارگانیسم با زیستگاهش را در داستان کوتاه سگ ولگرد نوشته‌ی صادق هدایت مورد مطالعه قرار داد. نتیجه‌ی این پژوهش را می‌توان در این موارد خلاصه کرد:

۱. در داستان سگ ولگرد، سگ هم نقش حیوانی خود را دارد و هم در یک نقش انسانی قرار می‌گیرد و بنابراین یک دیدگاه گسترده را از ارگانیسم ارائه می‌دهد که منحصر به حیوان نیست. این ارگانیسم سگ/انسان در مواجهه با زیستگاهش در دو وضعیت قرار می‌گیرد. در وضعیت اول، وقتی که در دوران کودکی، با مادر و برادرش و در خانه‌ی صاحبش و با خانواده‌ی صاحبش است، یک رابطه‌ی سه‌تایی با زیستگاهش برقرار می‌کند. رابطه‌ای که از منظر پیرس، نشانه‌شناختی است و در آن امر سومی همچون یک معنا وجود دارد. این امر سوم، البته ناشی از نوعی امنیت، شادابی و دینامیسم است که در اصل، ارگانیسم را به یاد سرزمین اجدادی‌اش اسکاتلند می‌اندازد. جایی که معنا در واقع در آنجا قرار داشته است. در وضعیت دوم، پات در ورامین از رابطه‌ی مطلوب سه‌تایی گذشته جدا می‌شود و وارد یک رابطه‌ی بی‌واسطه، زمخت و تصادفی دوتایی با زیستگاهش می‌شود. در این حالت، که وضعیت بلوغ و بزرگسالی است، ارگانیسم تلاش می‌کند ابتدا با یک سگ ماده و سپس مردم میدان ورامین و بعد، مرد دیگری که به او محبت می‌کند، ارتباطی از نوع قبل، یعنی سه‌تایی برقرار کند. او هربار تلاش می‌کند معنا را برای برقراری یک رابطه‌ی مجدد سه‌تایی با زیستگاهش، بر ابژه‌ای فراقکن کند اما هیچ یک از این ابژه‌ها نمی‌توانند معنای سوم از دست رفته را دوباره به رابطه‌ی او با زیستگاهش برگردانند. پس این امر سوم معنادهنده به شیوه‌های مختلف (حضور سگ ماده در آن سوی دیوار باغ و عدم امکان دسترسی به او/آزار و اذیت مردم میدان/صاحب سگ نشدن مردی که به سگ در مقطع پایانی داستان محبت می‌کند) از دسترس سگ/انسان/ارگانیسم دور می‌شود.

۲. سگ/انسان/ارگانیسم، به نظر می‌رسد که در داستان سگ ولگرد، علاوه بر اینکه در بیرون ارگانیسم قرار دارد، در درون او نیز هست. یعنی بین ذهن سگ و زیستگاه بیرونی او تمایزی وجود ندارد و آنچه در داستان تصویر می‌شود نه فقط داستان

رابطه‌ی ارگانیسم با جهان بیرونی‌اش، که بیانگر رابطه‌ی او با جهان درونی‌اش نیز هست و اساساً این دو از هم جدایی ناپذیرند. زاویه‌ی دید اول شخص داستان، این نکته را تصدیق می‌کند که ذهن ارگانیسم و زیستگاهش در رابطه‌ای تداومی، و نه تقابلی، با هم قرار دارند.

۳. می‌توان نتیجه گرفت که این انزوا و جداافتادگی ارگانیسم از زیستگاه بیرونی و درونی‌اش، نه فقط مربوط به این سگ/انسان که مربوط به همه‌ی ارگانیسم‌های مشابه و در دیدگاهی کلی‌نگر مسأله‌ی تمام انسان‌هاست. گفته‌های صادق هدایت و مضامین مطرح شده در آثار ادبی دیگر او نیز می‌تواند این نکته را تصدیق کند.

قدردانی

۱. لازم می‌دانم از افراد زیر که در جریان نگارش این مقاله بنده را یاری فراوان دادند، مراتب سپاسگزاری و قدردانی‌ام را به جای آورم:

آقای دکتر امیرعلی نجومیان که تعدادی از کلیدی‌ترین منابع لاتین را در مورد نشانه‌شناسی محیط زیست به بنده معرفی کردند،

و خانم دکتر لیلا صادقی که در ویرایش علمی مقاله همراهی‌ام کردند.

کتاب‌نامه

- پاکتچی، احمد (۱۳۹۰)، «تحلیل نشانه‌شناختی هویت دوگانه در یک محله‌ی شهری و کارکرد آن: مطالعه موردی محله‌ی رستم آباد-فرمانیه»، مجموعه مقالات نقد‌های ادبی-هنری (مجموعه مقالات هشتمین هم‌اندیشی نشانه‌شناسی)، به کوشش فرهاد ساسانی، چاپ اول، تهران: نشر سخن.
- سواعدی، عادل؛ نیسی، نگین (۱۳۹۸)، «بررسی کنش یک زمانه‌ی غیرمادی در سه قطره خون و سگ ولگرد صادق هدایت»، پژوهش‌های نظم و نثر فارسی، سال سوم، شماره‌ی ۸، صفحات ۱۱۱-۱۲۴.
- شریفی ولدانی، غلامحسین؛ چهارمحالی، محمد (۱۳۹۳)، «بازتاب اسطوره در سگ ولگرد صادق هدایت»، نشر پژوهی ادب فارسی، شماره‌ی ۳۶، صفحات ۲۳۳-۲۵۶.
- شعیری، حمیدرضا؛ سید ابراهیمی، فاطمه (۱۳۹۸)، «نشانه-بوم زیست ادبی: نظریه و روش»، نقد ادبی، شماره‌ی ۴۶، صفحات ۶۹-۸۹.
- صادقی، لیلا (۱۴۰۰)، نقد ادبی با رویکرد شناختی، جلد اول، چاپ اول، تهران: نشر لوگوس.
- طاهری، قدرت‌الله؛ اسمعیلی، فاطمه (۱۳۹۲)، «بازتاب جلوه‌های معنا‌بخشی در آثار صادق هدایت»، متن پژوهی ادبی، شماره‌ی ۵۶، صفحات ۸۵-۱۰۶.

ارگانسم در برابر محیط زیست از دیدگاه نشانه‌شناسی ... (محمد هاشمی) ۳۴۵

فتحی، حسین (۱۹۹۰)، «نشانه‌شناسی مرکز زدایی و انزوای سوژه در داستان سگ ولگرد»، *دب پژوهی*، شماره ۱۵. صفحات ۸۳-۹۶.

نایب پور، کرم؛ وراقائیان، نغمه (۱۳۹۱)، «خوانش تطبیقی روسلان وفادار، تیمبوکتو و سگ ولگرد»، *پژوهش‌های نقد ادبی و سبک‌شناختی*، شماره ۱۰، صفحات ۱۶۱-۱۷۸.

هدایت، صادق (۱۳۵۶)، *سگ ولگرد*، در: *سگ ولگرد (مجموعه داستان کوتاه)*، چاپ اول، تهران: انتشارات جاویدان.

هوشنگی، حسین؛ پاکتچی، احمد (۱۳۹۵)، «بازخوانی اعتباریات علامه طباطبائی در پرتو نظریه‌ی اومولت»، *حکمت و فلسفه*، سال دوازدهم، شماره ۱، صفحات ۴۹-۶۶.

Barry, Peter (2002), *Beginning theory: An introduction to literary and cultural theory*, Second edition, Manchester University Press.

Dane, T. Daniel (2006) *Invisible Wombs: Rethinking Paracelsus's Concept of Body and Matter*, *Ambix*, 53:2, 129-142.

Feldman, Jerome A. (2006), *From Molecule to Metaphor: A Neural Theory of Language*. Massachusetts: Massachusetts Institute of Technology.

Fuller, Margaret (1994), *Summer on the Lakes, During 1843*, Viking/Penguin.

Hiraga, Masako (2005). *Metaphor and Iconicity: A Cognitive Approach to Analysing Texts*. Houndsmill, Basingstoke, and New York: Palgrave Macmillan, Pp: 5-21.

Maran, Timo & Kull, Kalevi (2014). *Ecosemiotics: Main Principles and Current Developments*. in: *Geografiska Annaler: Series B. Swedish Society for Anthropology and Geography*

Nöth. Winfried (2001). *Ecosemiotics and the semiotics of Nature*. in: *Sign System Studies*. Vol. 29.1, University of Tartu.

Panzaru, Olga (2008), *Introduction to ecosemiotics*, Scientific Papers. Agronomy Series. University of Agricultural Sciences and Veterinary Medicine Iasi

Sebeok, T. A. (1986). *I Think I Am a Verb: More Contributions to the Doctrine of Signs*. New York: Plenum Press.

Tabakowska, E. (1999). "Linguistic expression of perceptual relationships. Iconicity as a principle of text organization". In: *Form Miming Meaning (Iconicity in Language and Literature 1)*, eds.